

САҢА ОЛОХ

Чурапчы улуунун хаһыата

ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

Капитальный түтүү

ТУТААЧЧЫЛАР УЛАХАН ПЛАНЕРКАЛАРА

Кулун тутар 16 күнэ. Улуус дьаһалтатын дьэтиин актовай саалатыгар улуус баһылыга И.Н.Аммосов салайан ытытылган управлениелар начальниктара, тустаах тэрилтэлэр салайааччыллара, улахан объектаах нэһиликтэр баһылыктара кыттылаах туттааччылар кизг ыгырылаах улахан планеркала-ра буолла.

Улуус баһылыга И.Н.Аммосов кирип тылыгар бүгүгү түмүк сыалын-соругун кэпсэтэ, тутууга үөскээбит тирээн турар болпуростарга тохтоото.

Икки болпуросту көрүлүнэ. Бастабынан, "Улуус тутууга быйылгы сыллаах сорукарын туһунан" иһитиннэрини улуус баһылыгы тутуу болпуростарыгар солбуйаачы А.М.Кириллин онордо. Дакылаатыт, туох-ханнах иннинэ, быйылгы сылга инвестиционнай программага кириэн үбүлэнэр 7 объекта ытытылаах үлэстэргэ тохтоото. Олор: таас балыһа иккис учаратын тутууга, икки 12 квартиралаах дьон олорор дьэстэ, институт студенттарын олорор уолсайдара, Чурапчы орто оскуолатын реконструкциялаһын, Төлөй, Бахсы оскуолалара. Оттон "Үгү дьаһала" көрүлүнэн 20-чэ объект тутулар, балартан республика ылыммыта 6.

Тутуу, биллэн турар, онно матырыйааллаах буоллаах ытааһын. Ити этиллэр үгүс объектарга үтүмэнээх буруус, дьаһалабыт мас, атын даһаны, холобур, гравий, кумах курдуктары тизийиһэ-таһыма 2 эрэй хаалбыта санатылына. Итинэн сизгэрэн, быйыл үлэҥэ кириэртээх хас бирдиди объекка ол туруга, үлэ хаамыта сибилли соһус ырытылына. Мана киин балыһа саҥа таас корулун үлэстэни туһунан кэпсэти эмиз анаан-минээн буолла. Онуока иһитиннэрини сүрүн бэдэрээччи "Якут-центрост" ГУП генеральной директора И.Н.Матвеев онордо.

Иккитинэн, "Улууска бырайыактыр бюрокту тэрийэр туһунан" болпуросту турда. Бэбискоҥа кирибит бу икки болпуросту тула кэпсэти сүһүэ биригэ барда. Маныаха туттааччылар бэйэ ис кэпсэтилерин барытын эридистээбэккэ эрэ, сүрүннэригэр тохтутуу сирдээх. Бастатан, баһылык И.Н.Аммосов быйылгы сылга үлэҥэ кириэр объектардаах сорох нэһиликтэр баһылыктарыттан, тэрилтэлэр салайааччыларыттан тутар-таһар үгэ графика хайдах туһулан иһорин туһунан информацияларын иһиттэ. Олордон кылгастык.

— Таас балыһага уу ыраастыыр оборудование турда, ууу дезинфекциялыыр раствор аҕалылына. Уу чолгу Липпэлээктэн тизилиэртээх дьон быһаарылына ээрэри, бу киин тэасаттан туоруу 600 м курдук сиргэ суола эмиз онгоһулуктаах. Ыраахан техника уу баһылыгар буор суолу адыатар.

— Икки 12 квартиралаах дьэстэ матырыйаала тийбэт. Мас

тизимиһэ кыаллыбат. Тыага 4500 кубометр мас сытар. Чааһынай дьон лесовоз массыналарга сүүрэр. Олорго 100 тыһ. солк. бизрэр истээхпит, ону таһынан тизийиһэ-таһыма 20 тонна солорка наада. Эбиг үбүлээһинэ онгоһулукта, эрдэ бэриллибит үл-харчы биригэр эрэ эппэтимир.

— Алаҥар оскуолага инвестбюджетынан үбүлэнэр. Гравий, кумах таһыллыахтаах. Олохтоохтортон 10-чэ киһини бетоннай-моноплитнай идэҥэ үөрттэрдийбит. Үбүлээһинин кредит барсадаһын бизрэри быһаардаах, үлэ тэтимирээбэ.

Тыл этиллэртэн:

В.А.СОТНИКОВ, киин балыһа кылаабынай враһа:

— Балыһа үлэҥэ толору кириитин министр В.А.Александров сирэй хонтуруолга тутар. Кылаабынай, уу ыраастаһынын, илэр ууу быһаарар наада. Сүрүннээн ол кыаллыбака тардылыныбыт. Оборудованиета турда, Белгородтан кэлэн ону таһыт специлист баарына бу күнүгэ ууун ыттан, боруобалаан анализин онорторо оксуоха. Аны тутулуубут уу төттөрү тизилиэртээх. Уу емкоһа 100 кубометр. Эмиз проблема. Оттон медтехникалар, олбу араас аппаратуралар турдулар, дьэ ис тэрилтэрэ кэлэн таһыллан бүттүлөр. Онон хайдах даһаны бу үй иһинэн балыһаны толору үлэстэр сорох турдаһына табылар. Билигин Ньидьилига үлэһи турар хирургическай отделение дьэтиин уонна саҥа таас балыһа комплексин, ол эбэртэ бу икки объекта ититэн олорорбуттар ОДЫОКХ-ка испит 547 тыһ. солк. буолла.

Д.Д.ПОПОВ, культура управлениетин начальнига:

— Культура дьэтилерин капиталнай өрөмүөннөрин бырайыгын нэһиликтэрдээҥи үлэһиттэригэр бэйэлэрэ быһаччы кэпсэтиинэн онортороллор, холобур, үтүмэн, этинэн. Улууска бырайыактыр бюро хайаан да наада. "Үгү дьаһалан" тутулар Одьулуун, Сылга кулууттарын көндөйдөрө таас саҥа турдулар. Тустаах министерствобит ис тэбэрииннэригэр, араас оборудованиеларыгар көмөлөһүөх буолбута. 2005 сылтан Культура уонна духобунас киһи тутуларга Президентинэн, Правительствонан өйөмүттэ. Онно турар сирин быһаарар, быһан бизрэр наада.

Г.В.ФИЛИПОВ, СР Тутууга министерствотын иһинэн биһир кэлим сакаасчыт дирекциятын технадзора:

— Балыһа комплексин тутуугулар эрдэтээҥи бырайыактан тураран элбэх көнөрүү кирибитэ үгүс бирэһэмэ ыла уонна үбүлээһинигэр эби ороскуоттары таһаарда. Бу уруок буолан, балыһа иккис учаратын тутууга уларытылары эрдэттэн онорон, бырайыака киллэртэриэхтэ. Иккитинэн, ханнык да бырайыака тутулар объект суола-иһэ, подъездара эмиз үчүттэһэһтээх. Ол суок. Холобур, балыһага ута Липпэлээктэн аҕалылар дэнэ. Дьингэр, бу суолу тутуу бырайыак сметатыгар тэнгэ кириэртээх этэ. Билигин 1 км суол онгоһуута — 1 мөл. солк.

И.М.ЗВЕРСТОВ, "Чурапчстрой" ХЭО начальнига:

— Үлэҥэ тутуларбыт матырыйаал — мас суоһуттан. Эрдэттэн

саллаһырдаах эрэ тутууну ытааһын. Тыл кэрдийлэн бүттүт. Ол да иһин объектарыт 30%-нара буруус маһынан тутулар. Оттон ол харчыга кэлэр. Бэйэ хыһыт маһыттан 30% эрэ дьаһалабыт мас таһсар. Иккитинэн, улууска баар пилорамалар олус эргэрдилэр. Аны үкүлэрэ саас, сайын эрэ үлэһилилэр. Маныаха баар балыһанынаны үчүттээн, пилорамалары нэһиликтэри кытта кыттыһан үлэстэр сөл этэ. Үсүһүнэн, тэйэр-таһар үлэ расценката биһиги улууска ордух үрдүк. Өсө ыарыа турар. Маны бэрээдэһи-кээ. Төрдүлүкөн, төндөргэ кириэртэ сыана хамсааһына быһаар. Ким кыччатан эппит ол тиксэр. Аны, кырдык, бырайыактаах, экспертизаны асыттар эрэ тутууну ытталар. Бырайыактыр бюро наада. Улуус сыһыа таас тутууга кириэрэ — олох ирдэбилэ.

Итинэн кэпсэтиһэ тутула турар объектардаах Алаҥар, Бахсы, Төлөй нэһиликтэрин баһылыктара, улуустааҥи киин балыһа тутууга инженерэ С.С.Черкашин, "Стиль" ХЭО салайааччыта С.Т.Ноговицын кытыннылар. Улуус Муньчаһын председатели Г.В.Смирников болпуросту хойутаан көрүлүбүтүн, биһир оннох тэйэр-таһар үлэстэр хойутаабыттарын бэлэһэттэ. Ол түмүтэр, үгэс курдук, саас ириэһэх суол-иһэ үлэ кэһилэрин санатан турар, маны улуустааҥи суолу көрөр-истэр, онорор ГУП хонтуруолуура наадаһын эттэ. Салгыы "Мелиоратор" ГУП Төлөй оскуолатын уонна киин балыһа тутууларыгар үлэтин кэпсэттэ. Ол кэнэ бүтүн кирибит этиилэртэн сирдээн: "Улуус бюджета 59 мөл. солк. дефициттээх. Улуустааҥи капиталнай тутуу управлениета тэрилтэ быһылыгын кыһын үлэһитир кыага суок түбэһтэтигэр саҥа тэриллэр бырайыактыр бюро иһинэн кириэрин үөрттэн көрүбүк. Билигин арендага бизрэн туһаннарар базатын (хас да объект) атылаһан, бастагы тэрээһиниһэ үбү-харчыны киллэриниһэхтэ наада", — дьэстэ.

Улуус баһылыга И.Н.Аммосов планерканы түмүктүүр этиити-гар:

— Чолгу соруудаһан үлэһиэхтэ. Тутуу туһунан бүгүгү информацияны үстэ иһитим, оттон бырайыактыр бюрокту тэрийэр туһунан кэпсэппит 1,5 сыл буолла. Олоххо кирибэт. Бэдэрээччтэр өтүлэрттэн үлэ барар. Бэйэҥэ кэллэхтэ, тэрээһин үлэһит кыаллыбат. Тоҥо эрэ Одьулуун, Сылга суоктан баары онороллор. Кыһык 60, улуус төрүттэммитэ 75 сылларын көрсө дьон көбү сүрдээх. Өмөбүл наада. Туттааччылары ыгыран, хас нэһиликэ ахсын кэпсэтиэхтэ, бирдиди нэһиликтэринэн көһө сылдыар планеркалары практикалаах, — дьэстэ.

Баһылык салгыы бу планерка түмүгүнэн боротоктоһа кириэр дьаһаллары иһитиннэрдэ, бирдиди туһунарынан эбэһиһэтиир чолгу соруудаһары тиздигэлээтэ, олортон бирдэстэрэ улууска бырайыактыр бюрокту тэрийэр туһунан.

С.СМИРНИКОВА.

Администрация села Чурапча РАСПОРЯЖЕНИЕ

№ 12

От 19 марта 2004 г.

О ПРОВЕДЕНИИ ВЕСЕННЕГО САНИТАРНОГО 2-ХМЕСЯЧНИКА В СЕЛЕ ЧУРАПЧА

Во исполнение Закона РФ "О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения" от 30.03.1989 г., ст. 21, 22 Указа Президента РС(Я) № 769 от 04.04.1994 г. "О неотложных мерах по улучшению санитарного состояния населенных пунктов РС(Я)", "Санитарных правил содержания территорий населенных пунктов РС(Я)" от 14.08.1995 г. и на основании распоряжения главы муниципального образования Чурапчинского улуса №92а от 4 марта 2004 г., в целях улучшения санитарного состояния территории села, охраны водоемов от загрязнения, предупреждения возникновения инфекционных заболеваний среди населения, **распоряжаюсь:**

I. Объявить с 10 марта по 10 мая 2004 г. санитарный 2-хмесячник в селе.

II. Для четкого руководства за ходом весеннего санитарного 2-хмесячника создать комиссию в составе:

1. Оконешников И.И. — председатель, глава администрации села Чурапча.
2. Морфунев С.С. — зам. председателя, глава Нюгоровского округа.
3. Портнягина Т.И. — член, гл. санитарный врач ФГУ ЦГСЭН.
4. Игнатьев Н.П. — член, специалист УКОП.
5. Макаров И.Г. — член, начальник МУП "Сервис".
6. Неустров Л.Е. — член, инженер лесхоза.
7. Иванов А.М. — член, землеустроитель.
8. Софронова Е.Н. — член, зав. лечебницей ветуправления.
9. Гоголев Е.Ф. — член, специалист ГУП ЖХХ и З.
10. Собакин В.С. — член, участковый ЮВД.

III. Руководителям всех предприятий и организаций:

1. Навести должный порядок на подконтрольных им территориях, спланировать, вывести металлолом, промышленные и хозяйственно-бытовые отходы, провести очистку общественных туалетов от змичих нечистот, брикетов и мусора вывезти на свалку до 20 апреля 2004 г.

2. Подготовить объекты к работе в весенне-летний период.

3. Проводить работу по благоустройству территории.

4. Организовать массовый коллективный выход на субботники по очистке улиц.

IV. Начальникам МУП "Сервис" и ГУП ЖХХ и З:

1. Подготовить подъездные пути свалок, установить указатели, подготовить площадки.

2. Организовать и провести уборку и вывоз нечистот и бытовых отходов на свалку. Провести работу по благоустройству, ограждении свалок.

V. Частным домовладельцам:

3. Провести уборку территории усадеб и вдоль проезжей части улиц возле своих усадеб, вывезти нечистоты, мусор на свалку, хозяевам, имеющих собак, содержать на привязи и вольерах.

VI. Комиссии разработать план работы, график выездов и по результатам проверки информировать население через средства массовой информации.

Глава администрации
села Чурапча И.И.ОКОНЕШНИКОВ.

Сэрим, сүт сылларын эппинэн-хаамынан биһит, хоту көһөрүлүү кыһарынан кыһалга онгостубут 87 саастаах кырдыаһыны. Көргэним сэрим толорунгар охтубута, күнгэ көрбүт сөбөхтө уол олоһоһуу эдэр сааһыгар олохтон туораабыта. Хата, кэннигэр хаалбыт ыччаттардаах буолан, кичилэри оҕо онгостон саастын монгоон ээрбин. Үтүө үлэһит, оҕолорун иһингэр кыһанар кийиһтээх буоламмын сыһыналгыһык, нус-хас олорон кэлим дьиз махтаһым улахан.

ИС СҮРЭХТЭН МАХТАЛ

Биһир улахан махтаһым олохтоох балыһама бырааһа Татьяна Яковлевна Неустроевага анаар. Эмп-гомм сорох үрдүкү үлэһиттэрэ кырдыаһастары балыһага сытыарыман дьиз дьаһал бизрэр сурахтарын истэммин хомойбутум иһин хаймаһыһыт? Ол ээрэри кырдыаһас кыһалбатын өйдүөр үтүө санаалаах эмчиттэригэр бараксаттар биһизкэ, үгүсүк маһдыар, эмиз-гомм наадылар дьонго, кыһамыларын мөлтөппөттөр. Татьяна Яковлевна мөлтөөтөхпүкэ балыһатыгар сытыаран да эмтир, дьэбэр сытан бэргээн ыһытардаһына туун-күһүс дьэбэҥкэ кэлэн көрөр-истэр. Тоһе да 90-мар чугаһаатарбын, күн сирэ күндү, өлүөхпүн баһарбаппын. Олоххо тардыһылаах буоламмын эрэй бөбөгү энэрибинэн тэлэн бачча саастар кэллэһим, олох үтүөтүн да, мөкүтүн да барытын көрөн кырдыаһыһыттан үөрөбүн.

Үрүн тыһыммытын өлөйдүөр дьонун эмчит дьоммутугар бары үчүгэй баһарабын. Куруук да бу курдук биһиги тусту-түгэр үлэһэн-хамсаан, сирдык санаабытын ыһыктыман дьиз кырдыаһас киһи алгыһын тиздэрибим.

Анастасия Николаевна ДАНИЛОВА,
үлэ, тыл ветерана, сэрим оҕдоһото,
хоту көһөрүлүү кыттылааһа.

К Э Р Э Х С Э Э М М И Н

"Олох мининэн, остуол аннынан
Одо төбөтө дэжээрйбэт
буоллаагана,
Олох олон да дэж,
Унаар буруону субуйбатаарым
ордуг...
Сергей Васильев.

Одо төрөөхүнэ олус үүсүк дымала буолбатах эрэри, бу оёну илтэн, киһили киһи онорон таһаары, дэ, бу баар ыарахан сорук, үүс түбүк, бүтэһингэр дыолунт эбэтэр сорук.

Сылант нэһиликтэри оёо сайдар киһинэ - "Сулусчаан" уһууаан сабыс-сага халтаһынан эргитиллэбит олбурун халлаан күөбэ кырааскалаах калитка аанын бу халтаһыстыба Далбар хотуна, изийэхсит ийэтэ Е.П.Сивцева аһан биэрэ. Аһыллаан кириэст анааран көбүтүм били уонган таһа сыллаагыта аһан иһэн көрбүт, алдыммыт-кэһиммит эрэгингэ күрүө элэкситинэн эргитиллэбит эргэ дэтсад дьиктэ ситэн сиилигээбит, тулсан туналыбыт, толору комплексы буолбут. Хар урдугэр халтаһа уруллубут хаарыан бэйэлэ-эх халтаһын бөбө сытарыгар хараарым иһэ түстэ. Кэс хаар ортото хайа да тэригтэ халтаһын дьа-арыстаммытын көрбөтөх буоларым муодарба-тым. Бу халтаһынар олбуортан ордоннор, сорок-торо уһууаан таһас суулар уонна уһанар ма-астарыскайын дьиктин саба бүрүйэн сандарды-бит эбиттэр. Куукуна дьикти аһаан турар аһа-ас фронтоннаах дьиктэргэ үөрэнэн хаалыт хара-арым аһыгыры көрдө: кылбайан түһөн кырааскай да

эбит, эки, дэкситин, ситэритин. Арбаа дьикти көрдөхө бааһына хараабыла - комбайн даһаны адыс таарыйбака аһар ааркалаах, боростуй-дук эттэхэ, боруота кэһэ "боруодата", сикдээй ойуулаах тикир аан барахсан тиргиллэн турар. Уһа өттүбүн одуулаан көрбүтүм оёо соннуур ол-бу тэриһэрэ онгоһуллан турбуттар, олус туп-сабайдар. Кырачаан киһи кыбыллыбака кириэр, арбан киһи адыс баппат ааннаах "аһар будка" олус бэркэ онгоһуллубут, "аһын" дьикитин аһаас турар, одуулаан турдаха уһулар курдук. Киниттэн чугас хатаастан таһарга, хайдах баһарар туһанарга "Бетүүкчэн" аттаран онгоһу-лубут. Бетүүк бөгдөйбүт көхсүгэр эриэхэс эсхи-стэхэ, мээчик бырабан мээчикти түһэргэ "мин баарбын" диктэ айылаах кыһыл кырааскалаах кыһыла сүгүһүрдэхэ эбит. Таба быраһыллыбыт дьосус мээчик толугураан түтэр гына аһаас түгэхтээх "алтаах" кыһыла алыс бэрт. Кыра кыһы-ха адыс намыһах, обургу оёоо онтон үрдүк иһэри, туруору араас кырилиз. Турингы, эти-сини эричкэргэ эриэхэс элбэх тэриһэр кытта сэргэ тупсабай туһахтан туһуан туран сүүрөр көмүһэ. Сүтүн турбат эричкэр чүүрүк үрдүгэр ту-раары үтү түспүтүгэр үөрүүлэх хааллым. Арбаа эричкэ эмдэй-сэмдэй эриэхиннээх сэттэ чүүр-ка сэлэһэбит - "сүрдэх киһи" буоларын бэр-биэркэлэн көрөргө бус дүлбэ оннулар бу чүүр-калар турдактар. Илин дикти эргиллэн тиниби-тим баарабай көстүлэх, баһаан улахан Африка слона аһыһынан, характын оруоскай өгүнэн уһуан ылла. Сломмүт көхсө кырилиз буолан кэ-чигирээн таһыста. Урдугэр тийэммин өгөйөн көрбүтүм сырылыр сыыр бардин, дэкситин сыынткабай тийминэн сыһыанан онгоортор. Пло-щадка быһаһын тухары биэтэнниир-түөрэнниир, эргийэр-дэргэйэр хаччаллар, аттаах-тутаахтаах араас тэриһэр, ойуулаах-дырбаалаах олоор лааппылар, онтон да аһыттар - аһан иһэр киһи аһан сиилэт үлэтэ. Аһыт үйэ бэлэтэ аһахта-ах-атахтаах, мас эричкэ аналаах, үтүн систээх "оёус маспыт" онно кэһэн оннон буолбут, оёо сон-нуур хачыала буолбут. Бисэ ынахтаах Бэйбэри-

кээн эмээхсин бэйэтинэн бээр куустан туран ынахтарын миннан олоор, саргатин тула сыра-соннуур, балаһанын оронугар кэчигирээн кэчэ-лэһэн кэһсэн иһэн кэрэхсир, үтү бүтэй курутун үрдүнэн-аннынан сырсар, сытын-хотуу кырачаан дьон ситэн-хотон таһааларын, остоу-лаба баралларын одуулуу көрө турдаа...

Оёо иэмэх талах курдук эриллэн, эриллэн таһыста дьаһыла саһыттан саһааларын саһа-ан-табан быһаарыт тэриһтэ тиргэһэ элбэһи да этиэх-кэпсэх эбит, ону баара үлэһиттэр куорту-ска ыһырддылар. Кырааскаан кылбайыт кырача-аннар куорпустарын, сэрэһон үктэһэн, сирийэн көрбүн. Таһас ыйыар хайаастар, горшок уулар чүүлэһиннар, онтон да аһыттар бэри тус-туспалар. Маша, Воя "халтаһыстыба" букуулаабыт бу-луута манан быһаарыллар. "Бэйэһэ халтаһысты-баар халтаһыһынны сыһанна" дьикт өйдөбүл манан саһаалар гына тэриһлибэт хараха бы-раһыллар. "Сулусчаан" уһууаан оёону көнүл төрүөхэ олобурун иһити хайыскаһын түтүстүт. "Иһити гыһыма, мамы тыһыма, онук сатамат, манньк табыллыбат" дьикт хайар-күйөр, хаа-чактыр дьаһыллар мааскабайдык түтүлүбүттар эбит. Ол оннулар оёо толкуйдаан онороругар, ырытан быһаарарыгар, чинчиллэн көрөүтэр хай-ыскалаах үтүмүөх үлэни толорор сорук турбут эбит бу федеральнай таһыма таһыбыт экспе-риментальнай оёо сайдар киһингэр.

Кул аһарын устата уһууаан иһи куортуу-иһи иһэр-таһары сирийэн көрдүм. Остоулаба кы-риэн иннинээһи саастаах оёолору кытта үлэ-э специалист буолбатаарым, үлэ итэһэһи-быһаһын ыйар-кэрдэр быраабым да, кыһым да суоһун быһыһынан, уу хараһынан утары көрбүтүм, эт кулааһынан иһтэ сэргэлээһи-пин, кэрэхсээһиһин эрэ кэпсэхимин...

2001 сыллааха Армылааха "Билик" уһууаан иһтэһиттэ, РФ үөрэҕиритин туйгуна, "Идэтигэр чүүл" аһы ыһыт, аттэстацияны үрдүк катего-рияга аһыт А.Н.Петрова иһтэһэһэ уруһууда-рын көрө баһалаах сыһыан аһытаттаһын. Он-но иһтэн аһыттыт Сыланга оёону иһтигэ ме-тодическай киһи, үчүгэй үлэһэх уһууаан баарын, салайааччыта Елена Петровна "сүрдэх киһи" бу-оларын. Киһи туһунаан дөрүн-дөрүн сураһы-сады-ыһы иһтэ-иһтэ, үс сыһан ордуу кэмгэ санаабыр сыһыан, сүрүһэр сөггөдөн иһтэ сыһыан ба-ран, "сүрдэ иһтигэртээһэр биһэр көрбүт ордуу" дьикт өс хохсонун минэр мингэ онгоһон бу кэһэн кэриһэн-чинийэн көрөн баһан, бэйэм сыһабыл-бын бэрт берүүтэ суохтук этэһимин Елена Пет-роовна соһуттум даһаны, хомоттум даһаны. "Детсадкытын көрөн баһан, киһи сыһыанан буол-бака, дэһи сыһыан таһар эбит", - дьикт сы-наалаатым. Туохтан онук эһим? Улуу педагог Ма-каренко үөрөһүн салаааччы Николай дэтсадтар 20-чэ сыл анараа өттүгэр таһымнарын сыһа-лыһыгар этэн турар: "Детсад дьикт - камера хранения". Оёону иһти саһаарыллан тэриһли-бэт үчэастаһарыгар, ордуу кырым сирдэргэ, ай-имыһылаах үлэ-аһына таргамматах, уруукуан олоорор уһуу мүнүктэргэ бу этии ханнык эмит бы-рыһыаһа билигин да баар бадактаах. Оттон "Су-лусчаанга" саһаны кыһырын саһаарын аһытты-тар, сонун сулуу тэһиттэр, оёоо сайдар-үһэр кэскуллэх аартык суолун аһыттар дии санаа-тым. Ол да иһин экспериментальнай площад-ка статуһун ылаһтар. Манна оёо идэтин-дьосурун үстэһиттэн өйдүүр, биэтэһиттэн билэн улаатар үлэтэ-хамнаһа норуот педагогикатын өлбөт-үлпэт төрүт өйдөбүлүһүгэр олобурун наһунай-дык тэриһэн, сиилс тардан сиилигэһэн, сибээки буолан тыһан эрэр эбит дьикт сыһытын санаа-тым, чинчилли көрдүм. Уһууаан иһтэр-үрэтэр үлэтин хайыскаһа уон иһи тус-туста лабаалаах, биһи сиилсээх баарабай мас буолан сиилигили үлэһэн, өндөл үрдүк халлаанга өрө тардыһан та-һан республика үрдүнэн тэһитиллэрэ буоллар, са-ха тыһаах, саһын куттаах урааһыа оёоо сай-дар кэскуллэ саһаллыах эбит, дьолун дьосур то-буллуох эбит. Манна баар эбит оёо бэйэһин дьосурунан, талан ыһыт идэтиһэн дьарыктанар сирэ. Манна көнүлүһэр эбит оёо сөбүлээбит иһ-тэһитиһэр сэрэһэ түһэн үөрэнэрэ. Ол да иһин оёолор наһаа иһтигэр, толоругастар, туха ба-ары барытын харыһыһылар, хараһаллар, туп-сабайдык тутталлар, улкуустаахтык онгооролор.

Кабинеттар (студиялар) иһтэһи этитиһэн буолбака, оёолор баһаарынан, кинилэргэ сөл түһэр гына кэргэһилиһиттэр, мала-сала ба-рыта тус-туста онгоһулаахтар, өгнөөх гына таһыллаллар эбит. Уруһууа уонна уран тыһа уһууу, оёону кыра эрдэһиттэн "чон" курдук чо-буо буоларга үрэтим "ат үрдүгэр ампаар эһиллэ-эх" курдук аһыттартан аһыһы эбит дуу дии санаа-тым. Улахан киһини уһу-улары көрөн кэһсэтэ ту-рар иһтиһээһи оһуууа даһаны, обургута даһаны мүнүн хастыбат, кэһэһин тарбаһмат, "ыһ" дуу, "аһ" дуу дьикт мух-мах буолбат, умса көрбөт, толору эһиһтэһэр, ситэһи быһаарсар. Түөрүлээн эттэхэ, түөһэһэн эрэр киһи төрүт

өйдүү суох, аһамсыа барбыт киһи аһан даһаны биллэ суох хомоһу тыһаах хохсон бөөһү күдү-лүчү сукуйан, хаастарын хамсаһан, хараһтарын оонньостон, илиһилин-атахтын иһэ-бодо үтүһтэн, эт саастаах киһи иһтибэт да буоллаһына иһтэһи-эн курдук этэргэ-сангарарга, ойуу-тойуу да киһиэхэ өлүгэр түһөр гына аһаарга үрэтэр да эһиттэр дьиктмин үөрэ санааммын өттүлэр иһ-нэһимин...

Иһиһ кумааһы сирдэһин тухары онно-манна, одон-додон оһон эрэр олбуор дуомнаах, иһиһи түспүт эркин элэһмэллэх, бургууһа турар тур-бааах, хоньчочу барбыт хорубуһа оёлоох оёо уруһууһун көрөһмүн олус хайгыр бэйэм. Уһун Куөлэ тийэммин олоор түһүһтэр дьары соһу-дүм. Оёолор барахсаттар улахан кумааһыга уһ-сай муһаннар уруһууһу эһиттэр. Сирдэһэ сир курдук, халлааннара халлаан күөбэ, ойуурдара араас мастаах, күөлүгэр уу өгнөөх, халлаанга быһыт уһтар, чыһаах дьырыһы туойар. Манна баар туустаах тиэтэһтэн тупсабайдык, берельеф курдук сыһаан баран кырааскалаһыт олус иһтэ-риһиһэй ойуу. Кус түтүттэн, саһтан, таһастан, кумааһы араһыттан аппликациялаан онгоһулар, хас да хатыһмат ньыһанан айыһыбыт панно-лар - көрөһүһкэ ньуруһуһун тыһлар, сыһыага сыһылар сырсаллар, ыһыһынан ыһаһтар хаа-саллар... Хас харгыһа барыта хараһа өгүнэн хайыһыһан арааһаллар, көстүлүөх буоллун дьикт күрүлэһэр-хаһааллар эбит. Дьэ, бу буолар үлэһи үлэ курдук үлэһээһин үтүө холобура. Түбүктэх үлэ түмүктэх буолуһаах, тигэһэр ти-риэһэн тикэһтэн кэһилиһиһтэхэ.

Оёолор барахсаттар ол-бу тизмэһэ олуппан көрөһкэ оһурууһа аһаллар, таһырыны баһас тас сиктэһиттэн хостуур курдук таһааран иһа-лар. Холобура, "Борон куобаһы ботуруона да су-ох ботлорор-тоһторор баар үһ" дьиктэ биһи оёо. Туһа таһыһым дии санааһ: "Туһа", - дьикт, туһа таһыһыта. "Сохор" дьиктилэр, "суох" дьикт буолла, мүнүр уһууа тийэммит бэйэһиттэн этиттибит - Борбуос ыт буолан таһыста. Бу оёо булугас өйүн сөгөн кэһистим, сөтөлүбүтэ буоллум.

Саха оһурууһаларынан саһыһыбыт оһу-рууа студияһыгар уран тыһа уһууу хоһугар ор-дук үмсуһүдүм. Манна баар баһаһан - ороннуу, оһуолууһун, оһоһууу. Соннууру барыта саһаһы - талах ыһах, тус аттар, сүһүлэр, саһаһы көстүмнэр, сазыһмат талыһа, сүг сөрүө, аас таллэх, олоһос саһыһа, орон бүрүтэ. Уһун син-ныһас араас өгнөөх сукуһаттан аттаран күн эри-рин, чаһы стрелкатын хайыскаһын баһыһынара, сазыһмат тикиттэһин саһаны айыһы курдук сы-наалаатым.

Театр студията. Сцена, быһс, сырдык лаа-па, араас көстүмнэр ыйанан тураллар. Куукула театрын аналаах ширмэһа, кыһыллар, дьиктэр, клоуһнар, сирдэһэх куукула көстүмнэр үөрбэ-лэргэ иһилиһэн үмэхтэһэн тураллар.

Түмүк түһүһкэһэ, уон иһиһ студияһа - сибээ-ки хоһугар ситэһэн иһтиһэр. Сэргэһиһи эттэхэ, ситэһэн биһрдэхэ, "Аһаһы сирдык киһиһи дьикт аһыһ таастаах түһүһтэх", иһиһ-куйаһс буоллун дьикт иһи эркин түһүһтэх. Сибээки араһа сит-тэн сиилигээһи, соһуруу дойдун сонун хараһаһа чырыһаһы, кэргэһтэ аһаммит кыһырдэһа саһа кыра балык, муһстаах дойдуга буолуһаһык үөһкээбит мүүдү балыһыт маһыһытан тупсуһут. Олоор оёо саһа улахан көстүһу онно көрдүм. Уһуна иһтэһэ үлүһнээх үтүө үһнээһи онно баа-рын урууку өттүгэр оруоллаан булан одуулуу иһ-лим. Иһи куортуһ тухары хос аһыһ сибээки эһиһтэ сирдэһиһ үүмүтүн оёолор барахсаттар "оёолуһлар" дьиктилэр. Сибээки хоһугар 40-тан таһа араас аһтаах сибээки сирдэһиһиһ сиили-лэһэн, ситэһэн-хотон турарын үөрэ-сөгө көрдүм.

Үчүгэй киһини үктэһэн аһыттыт суолуттан, куһаһан киһини хонон аһыттыт сириттэн биллэлэр дьиктилэр. Оттон үчүгэй халтаһыстыба киһэр

аһыттан, кириһиһиһи үктэһиттэн көстө сытар бу-оллаһа. Аһыһы бөлөх оёолорун таһас ыйыһы хаһыһалара обургу оёолорго улаһыттыһан тэри-лиһитин оруолуу көрдүм уһуна олус дьикт сөбүлээһим. Бэйэһи-бэйэ бэрэһтэһтэнэрэ эмиэ биһи иһтэр-үрэтэр аһиһиһи буолан биллэн аһ-та. Ол аһта, "Ыһыһыһыт, сүлпэт гына шерфик-кын, бэрэһтэһиһи сонуг сибээһ, үтүлүкүһн сиктэһэр уһ уһуна бэйэһ сөбүлээбит көхөһэр ыйаа" дьикт буолбут. Киһа дьиктиһэр барар кэһиһгэр "улаһан киһиһи дии, бэйэһ таһаскын булан ыт" дьикт дии сонноро-бэрэһтэһтэрэ ыйанан кэчигирэһэн турал-лар.

Аһыһ кэм эмиэ араастаах гына тэриһлибит. Уһууаан оёото бүтүннүүтэ биһи оһолоһуу хохсо сиилиһиһтэ эбит. Хас студия аһыһ кэһит улаһан оһуулаахтар. Ол оһуууларын уһугар иһтэһиһ-лэһэ олоор, оёолор биһи ыһ элбэх оёотун сана-тан, кэһэлэһэн-кэһэлэһэн олоорон үөрэ-көһтэ, эһэ-дэмнээһиһи аһыһлар, ардыгар барсһиһаллар, аһыттартан да кэһэлэһтэр, этэргэ дьыһ, иһлээх кэргэн буолбуттар, иһтиһ сыһыаннаах эһиттэр.

"Сулусчаан" иһи куортуһун тухары аһаас-сыһы аһарын саһа аһыма улаһан дьикт, кэһтэһэн аһан турар кириһиһаллар, араһа, адыс көстүбэттэр. Ол оннулар хас хос аһыһ оёо саһыһан көрөн ончуһууларга олох кыра, улаһа-тарга обургу олоорон ыһаһиһаллар, дьикт, кириһиһиһи олоһостор сыһаһаһа гүһкэһан, үчүгэй өгнөөх гобеленыһан, драпировочнай таһас та-һыһыһан бурууһуһан тупсабайдык онгоһуллубут-тар. Бэркэһиһиһ иһиһ, хас хос аһыһ оёоо олус сөгтөөх үрдүкэ арааһалаах сирдэһэлээһтэр.

Оёолор уруһууһарыһтан ураты тикиттэ таһас-тара, маһыһан онгоһуу араас соннуурудара бэрт элбэхтэр. Уһугтар быһстаһа буолан көрдөрүтэ тураллар, сорохторо соннууру буолан уһаһыга, оһуулаһа сыһыһаллар. Манна бааллар ДТ, "Бела-рус" тракторлар, Кытай кыра трактора от тизэр үс батаһаах ньаһаһаһы соһо сыһдыр. Ультра-марин кырааскалаах улахан трактор онгоһуллубут соһуота ким буоларын ыйыһыһылар олоһостон эрэ обургу киһи "мин" дьиктэ, иһитиһи уһуһ иһтэн түһэрдэ. "Уһурууһаһа суох буолсу дуу" дьиктэ быһыһаах, кэһиһиһиһиһ. Онноһа оёолор үмэ-һыһаһа түспүлэр: "Ыһдыһа, Ыһдыһа", - дьикт. Улаһанньк сэгтэһиһиһи, аһыһыгар онгоһорон аһалаһа дии санаатым, аһаран кэһистим. Оттон били борон куобаһы туплут Борбуос ыт туһуһан таһыһын авторэ эмиэ Ыһдыһа буоларын дьэ өйдөһүтүм... Оо, ол иһиһ даһаны... Бу сыһаһнар оёону кыра саһыттан улаһан киһи курдук аһта-аннар үһнэргэ-сайдарга кыһа биһраллар эбит дь-икт санаа кыһа саһыһыһа. Араһа, бу орууһаах быһыһаах. Оёо толкуһа тоһууларыгар, толкуһу-ур дьосур сайдарыгар киһи өйүн-санаатын хай-ар-тууулар таһыһыһаһына таһа өйдөһүт Сыл-лангаһы "Сулусчаан" уһууаан сибээһиһиһиһ Елена Петровна үлэһиһ ис дьиктиһ өгөһиһ көрөргө сыһаным.

Халтаһыстыбаһанай үлэһэ арыһы да хаһаанна-ах киһи курдук санааһыммын, баһаан материаль-най баһыһ хайдах гыһан хантарын туһуһан ый-ыһалаһым. Баһа үлэһтэһэх куортуһтары аһар-дас тутан да олоорго уута, уота, иһтиһиһиһи, суууууһа, кырааската, кэргэһиһиһи, иһиһиһ-таһыһан халтаһыһа, обшешката, өйдөөн көрдөһө, үтүмэһнээх үүс үлэ үмүрү тардыһан турарын олус сөхтүм. Бэртэһэй дьикт бэс халтаһыһы Мэһэ-Хаһгалас Тэхтүрүттэн, Мындаһаһыһтан атас-доһор дьонноруттан аһалтарбыт. Киһи түһэт көрбүт килгэ-кэһит тикт халтаһыһнарбын бэйэһиһи үлэһиһиһ Бэрэһэ бэлэмнээһиһ. Корпуһтар ис өттүлэһиһиһ бүтүннүү бүрүйтэһтэһ ДВП баһеһан нөһиһиһиһиһ баһыһыа И.В.Баһарин, "Туймада-нефть" ГУП генеральнай директара И.К.Макаров көмөлөһүттэр. Буолуһуна даһаны, Илья Викто-рович уһуна сыһаһаһыта ончолорго сельсовет се-

Хаартыскалarga: 1. Угуйаан сәбиздессәйз Е.П.Сивцев. 2. "Сулусчаан" угуйаан тас көспүт. 3. Уран тарбачаахтар студияларыгар. 4. Эти-хааны зомийер дьарыкта.

